

ՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԵԾ ԵՐԱԽՏԱՎՈՐԸ (Դերենիկ Դեմիրճյանի ծննդյան հարյուրամյակի առթիվ)

Լրացավ հայ գրականության մեծ դասականներից մեկի՝ Դերենիկ Դեմիրճյանի ծննդյան հարյուրամյակը: Ողջ հայ ժողովուրդը, թե՛ մայր հայրենիքում և թե՛ ափյուրքում, արժանավայել շուքով և հանդիսավորությամբ նշեց այդ տարեդարձը: Մեր հանրապետությունում այդ առթիվ կազմակերպվեցին գիտաժողովներ, մեծ գրողի կյանքին ու գրական վաստակին նվիրված հոբելյանական հանդեսներ, հավաքույթներ, գեկուցումներ և գեղարվեստական բազմաթիվ այլ միջոցառումներ, որոնք պանծացրին հայ ժողովրդի երախտաշատ զավակի հիշատակը՝ նրա ծննդյան հարյուրամյակը վերածելով հայ մշակույթի իսկական տոնի:

Մայիսի 18-ին Երևանի օպերայի և բալետի պետական ակադեմիական թատրոնում տեղի ունեցավ Դերենիկ Դեմիրճյանի ծննդյան հարյուրամյակին նվիրված կառավարական հոբելյանական հանդիսավոր նիստ, որին մասնակցեցին ականավոր գրողներ, գրականագետներ, գրաքննադատներ, մշակույթի գործիչներ, ինչպես նաև եղբայրական հանրապետություններից ժամանած պատվիրակություններ:

Հիշարժան տարեդարձի առթիվ մեծարանքի հանդիսավոր երեկոներ տեղի ունեցան նաև Սովետական Միության մայրաքաղաք Մոսկվայում և միութենական մյուս հանրապետություններում:

Հայ գրականության պատմության մեջ իր պատվավոր և հաստատուն տեղն ունի Դերենիկ Դեմիրճյանը: Նա գրական ասպարեզ

իջավ քաղաքական բարդ իրադարձություններով, ազգային ու սոցիալական տազնապ-

ներով հղի մի ժամանակաշրջանում: Այդ իրադարձությունների ծանր պայմաններում հասակ առած գրողի՝ դառնություններով և վերիվայրումներով լի կյանքը, երիտասարդ տարիքում նրա ցուցաբերած բազմազան հետաքրքրությունները գրականության, փիլիսոփայության, երաժշտության, մանկավարժության նկատմամբ, կանխահասորեն ձևավորեցին նրա խուզարկու միտքը, ընդարձակեցին նրա մտահորիզոնը:

Դեմիրճյանը կրտսեր սերնդակից էր Աղայանի, Թումանյանի, Իսահակյանի, որոնց հետ նրա ունեցած սերտ բարեկամությունը, հաստատված մտավոր կապերը, խառնըվածքների փոխներգործությունը հենց ըսկըզբից նպաստավոր նախադրյալներ հանդիսացան երիտասարդ գրողի նախասիրությունների, նրա գրական ճաշակի հասունացման համար:

Դեմիրճյանը հայ գրականության մեջ մուտք գործեց բանաստեղծություններով: Նրա առաջին բանաստեղծությունները լույս տեսան «Տարագ» և «Մուրճ» ամսագրերում: Այնուհետև, 1899 թվականին, հրատարակվեց բանաստեղծությունների նրա անդրանիկ ժողովածուն: Այդ նույն շրջանում տպագրվեցին նաև նրա մի քանի պոեմները: Դեմիրճյանի ստեղծագործական կյանքի առաջին տասնամյակում գրված այդ բանաստեղծությունների և պոեմների մեջ արտահայտված են կյանքի կարոտի, անհաս սիրո քնքուշ զգացումներ՝ խառնված անձնական վշտի ու տառապանքի գրավիչ շեշտերով, մարդկային կյանքի և բնության երևույթների մասին փիլիսոփայական մտորումներով: Սակայն այդ բանաստեղծություններն ինքնուրույն խառնվածքի տեղ մի գրողի անհատականության կնիքն ունենալով հանդերձ իրենց վրա՝ հեղինակի գրական տաղանդի վավերական արտահայտությունները չէղան: Դեմիրճյանի ստեղծագործական տարերքը զուտ բանաստեղծությունն ու բանաստեղծականը չէր: Նա զգաց, որ հարուստ հույզերով ու խոհերով փոթորկվող իր ներքնաշխարհը չի կարող սպասել բանաստեղծություններով, և անցավ արձակի: Դեռևս իր ուսումնառության տարիներին Թիֆլիսում, Մոսկվայում և ապա Ժնևում Դեմիրճյանը հաղորդակից լինելով մարդկային մշակույթի բարձր արժեքներին և ստեղծագործաբար յուրացնելով համաշխարհային մեծ դասականների երկերը՝ արդեն ձեռք էր բերել մտավոր յուրջ պատրաստություն և սեփական աշխարհայացք: 1900-ական թվականների առաջին տասնամյակից սկսած հաջորդաբար լույս տեսան նրա արձակ և դրամատիկական գործերը՝ «Ավելորդը», «Տերտերը», «Ժպիտը»,

«Միայն մեկը» պատմվածքները, «Վասակ», «Դատաստան» պատմական ու փիլիսոփայական դրամաները և այլ ստեղծագործությունները, որտեղ կյանքի առավել լայն ու համապարփակ ֆոնի վրա, գեղարվեստական ավելի հղկված ձևերի մեջ թրթռացին և արձագանքեցին մարդկային աշխարհի, բնության, սիրո, գեղեցիկի ու տգեղի, բարու ու չարի մասին գրողի ունեցած մտքերն ու զգացումները: Դեմիրճյանի այս շրջանի ստեղծագործությունների հերոսները կյանքի լուսանցքի վրա նետված, անշուք, դժբախտ, բարձր մղումներից զուրկ մարդիկ են, հասարակական անարդար կարգերի, դժբախտ պայմանների զոհեր: Կյանքի խոր ու համակողմանի իմացությամբ օժտված գրողին հատուկ էր փոքրի մեջ տեսնել մեծը, առանձին փաստի մեջ՝ ընդհանրականը, մարդու նակատագրի մեջ՝ ժողովրդի ճակատագիրը: Այս տեսակետից բնորոշ են հատկապես Դեմիրճյանի «Ավելորդը», «Տերտերը» և մի քանի այլ պատմվածքներ, որոնք հեղինակի նախասովետական շրջանի ստեղծագործությունների մեջ առանձնանում են որպես հոգեբանական լայն ընդգրկում ունեցող միջազգային չարիանիշով մեծարժեք գործեր: Այս պատմվածքների մեջ նուրբ հոգեբանի նրա քննախույզ հայացքն ավելի ու ավելի է իջնում մարդու բարդ ներաշխարհի անհատակ փիհերը, ի խնդիր մարդկային հոգու այն թաքուն, շարժիչ ուժերի բացահայտմանը, որոնցով պայմանավորված են լինում հաճախ մարդու ամենասահմանափակի, ստեղծվածային արարքները:

Դեմիրճյանի գրական տաղանդն առավել մեծ ու ներգործուն ուժով դրսևորվեց Հայաստանում սովետական կարգերի հաստատումից հետո: Որպես արդեն կազմավորված և մեծ կենսափորձ ունեցող գրող, որպես իր ժողովրդի բախտով ու ապագայով տևապես մտահոգված մարդ և զգաստ ու արթուն քաղաքացի նա խորապես ըմբռնեց իր հայրենիքում տեղի ունեցող քաղաքական, սոցիալական և բարոյական վերափոխությունների նշանակությունը իր ժողովրդի ճակատագրի համար և ստեղծագործական նոր ավյունով ու ոգևորությամբ լծվեց նոր կյանք կառուցող, նոր պատմություն կերտող իր ժողովրդի հավաքական ապրումների, հույզերի, տեղչերի, նրա կենցաղի ու հոգեբանության էական գծերի ճշմարտացի պատկերմանը: Այդ տեսակետից նշանակալից ստեղծագործություններ են Դեմիրճյանի «Հանգստի տանը», «Սաթուն», «Մերկե», «Կայարանի Ակորը», «Նարգիզ» և այլ պատմվածքներն ու փպակները, որոնց զըլխավոր հերոսներն ազնիվ ձգտումներով այրվող, նոր հասարակարգի կառուցման

համար պայքարող անձնուրաց մարդիկ են:

1923 թվականին լույս տեսավ հեղինակի «Բաջ Նագար» կատակերգությունը: Սա մի յուրահատուկ երկ է և բացառիկ տեղ է գրավում Դեմիրճյանի ստեղծագործական ժառանգության մեջ: Հեղինակը յուրովի իմաստավորելով և մշակելով ժողովրդական այս հիասքանչ ստեղծագործությունը՝ նրան տվել է համամարդկային հնչեղություն: Մեծ գրողի գրչի տակ «Բաջ Նագար»-ը դարձել է մարդկային կյանքի արատավոր երևույթները բնութագրող մեծարժեք գեղարվեստական երկ, իսկ նրա հերոսը՝ այդ երևույթների ոլորտում գործող հավերժական կերպար: Սուր դիտողականությամբ և նուրբ երգիծանքի զգացողությամբ օժտված գրողը ժողովրդական հեքիաթում ծավալվող գործողությունների ֆոնի վրա քողագերծել ու խարազանել է հասարակական բազում չարիքների ծնունդ տվող մարդկային թերությունները՝ վախկոտությունը, ծուլությունը, ապիկարությունը, պարծեմկոտությունը, արկածախնդրությունը, անհավատությունը, մեծախոսությունը, տգիտությունն ու հետամնացությունը, ի խնդիր մարդու բարոյական մաքրության ու կատարելագործման:

1939 թվականին Դեմիրճյանը հրատարակեց «Երկիր հայրենի» պատմական դրաման, որի նյութը վերցված է միջնադարյան Հայաստանի պատմության հերոսական մի դրվագից՝ Բագրատունիների մայրաքաղաք Անիի պաշտպանության համար ծավալված պայքարի անցքերից: Հավատարիմ մնալով ժամանակի պատմական իրադարձություններն անշեղորեն ու ճշգրիտ վերարտադրելու պարտադիր սկզբունքին՝ հեղինակը մանրագնի կերպով հետազոտել ու հավաքել է տվյալ պատմական եղելությանը վերաբերող բոլոր հավաստի աղբյուրները և այդ հենքի վրա, գրողի ստեղծագործ երևակայությամբ, պատմական դեպքերի զարգացման ընթացքը որոշող միջ գործոնների խոր իմացությամբ, կարողացել է ստեղծել գեղարվեստական կենդանի ու բարասուն թատերական մի երկ, որը շնչում է խոր հայրենասիրությամբ, ժողովրդի ու նրա ստեղծած հոգևոր արժեքների հանդեպ անսահման սիրով ու հավատով:

Հայրենական պատերազմի տարիներին, երբ սովետական բոլոր ժողովուրդների հետ հայ ժողովուրդը ևս կյանքի ու մահվան կռիվ էր մղում համալս մարդկային քաղաքակրթությանն ու ժողովուրդներին ազատությանը սպառնացող ընդհանուր թշնամու դեմ, Դեմիրճյանն ստեղծեց իր «Վարդանանք» հերոսական պատմավեպը, որն իրավամբ համարվում է հեղինակի ստեղծագործությունների թագն ու պսակը: Պատերազ-

մի այդ ծանր ու դժնդակ տարիներին Դեմիրճյանի այս երկը եկավ բորբոքելու իրենց երկրի ազատության, հայրենի սրբությունների պաշտպանության համար սրբազան կռիվ ելած հայ մարտիկների հայրենասիրական ու ազատասիրական զգացումները, սեր նախնիների պանծալի կյանքի օրինակով ուժ և ոգի ներշնչելու նրանց, որպեսզի ավելի ուժգին սիրեն իրենց հող հայրենին, իրենց դարավոր մշակույթը և ավելի ուժգին ատեն այդ սրբությունները ոչնչացնել փորձող վայրագ թշնամուն: Դեմիրճյանի «Վարդանանք»-ը մի բարձրագույն ու սրտաբուխ պատգամ է՝ ուղղված նաև իր ժողովրդի գայիք բոլոր սերունդներին, տևապես մաքառելու բնության և բազմատեսակ փորձությունների դեմ, հանուն ինքնահաստատման, հանուն ազգային դիմագծի անաղարտ պահպանման:

Զարգացնելով մեր դասական պատմավիպագրության ավանդույթները՝ Դեմիրճյանը մի նոր աստիճանի բարձրացրեց ժամանակակից հայ պատմավիպագրությունը՝ հաղորդելով նրան գաղափարական լայն ընդգրկում, փիլիսոփայական խորք, հոգեբանական ճշմարտացիություն: Ինչպես իր նախորդ պատմական դրամայի, այնպես էլ այս ծավալուն ստեղծագործության մեջ Դեմիրճյանը մեծ գիտնականի խորաթափանցությամբ մխրճվելով մեր անցյալի պատմության խորքերը՝ կարողացել է ճիշտ ընթրոնել, գնահատել և իրական ու կենդանի գույներով երևան բերել տվյալ ժամանակաշրջանի մեր ժողովրդի կենցաղային ու բեղբարոյական դիմապատկերի էական գծերը: Պատմավեպում ժողովուրդն իր բոլոր իսկություն՝ գինվորական, շինական, հոգևորական, ռամիկ, ազնվական և այլն, հանդես է բերված ոչ միայն իբրև իր հայրենիքը, իր հողը, իր մշակույթը և հոգևոր արժեքները պաշտպանող հզոր ուժ, այլ նաև իբրև պատմություն ստեղծող, պատմությանն ուղղություն և ընթացք տվող վճռական գործոն: Այս հիմքի վրա է, որ հեղինակին հաջողվել է վարպետորեն կերտել ժողովրդի ձայնն ու ոգին հանդիսացող Վարդանի, Նիկիեի, Մեծ Տիկնոջ, Արտակ Մոկացու, Սահակի, Առաքելի, Արծվիկի, Ասողիկի, Անահիտի և այլոց կենդանի, համոզիչ, ապրող ու մշտապես ոգեշնչող կերպարները:

Դեմիրճյանի գրական հարուստ ու բազմաբնույթ ժառանգության մեջ նրա գեղարվեստական տաղանդի ակնառու արտահայտություններից է նաև նրա հմայիչ լեզուն, որը խորապես ինքնատիպ է ու ներգործուն: Նրա լեզվի հիմնական հատկանիշներն են անսերներթ պատկերավորությունը, գունա-

գեղությունը, հղկվածությունն ու զսպությունը: Թարմ մակդիրների, տպավորիչ համեմատությունների, ճոխ աֆորիզմների ճարտար կիրառումով նա կարողացել է ստեղծել գեղարվեստական խոսքի փայլուն մի հանդերձանք, որն իր վրա կրում է գրողի անհատականության, նրա նկարագրի ուժեղ դրոշմը:

Դեմիոնյանի ծննդյան հարյուրամյակը երջանիկ մի առիթ հանդիսացավ ողջ հայ ժողովրդի համար՝ մի անգամ ևս արտահայտելու իր երախտագիտությունը, իր անվերապահ հիացումն ու սերը մեծ գրողի հանդեպ, մի գրող, որը միշտ կենդանի, արթուն հետաքրքրությամբ հետևեց և արձագանքեց իր ժողովրդի ցավերին և ուրախություններին, պարզ ու հասարակ մարդկանց ձրգտումներին ու ապրումներին, և որի թողած

գրական ժառանգությանը բնորոշ եղան բարությունը, մարդասիրությունը, հայրենասիրությունը և հաստատունը բարոյական մնայուն արժեքների:

Համաժողովրդական հարգանքի այս սրբուտաբուխ արտահայտություններին միանում է նաև Մայր Աթոռ ս. Էջմիածինը՝ իր գրագետ և հայրենասեր Հայրապետի օրհնությամբ բերելով իր ջերմ երախտագիտությունը մեծավաստակ գրողի գրական մեծարժեք ժառանգությանը և նրա անմահ հիշատակին, գրող, որը մեր սքանչելի մայրենին և հայոց հերոսական պատմությունը սովորեց ս. Էջմիածնի Աերշնչող մթնոլորտում, Գևորգյան ճեմարանի հովանու ներքո:

ՊԱՐԳԵՎ ԸԱՀԲԱԶՅԱՆ

